

Anna Jaroszuk
Karolina Wróbel-Bardzik

Miasta/Zwierzęta

Niniejszy tom *Miasta/Zwierzęta* stanowi próbę szerszego wprowadzenia w obręb polskiej humanistyki problematyki miejskich studiów nad zwierzętami i geografii zwierząt, rozwijanych coraz intensywniej w ciągu ostatnich kilkunastu lat w różnych ośrodkach, między innymi w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Kanadzie. Autorki i autorzy podjęli się opracowania tematu, który dotąd zarówno w polskich badaniach miejskich, jak i w studiach dotyczących relacji ludzko-zwierzęcych (*human-animal studies*) nie był podejmowany. W polskim obiegu akademickim wciąż brakuje publikacji, które prezentowałyby narzędzia tych nurtów badawczych oraz ich główne kierunki rozwoju, dlatego tom ten ma za zadanie przynajmniej częściowe wypełnienie owej luki. Wydaje się to tym istotniejsze, że obecność zwierząt w miastach stała się w ostatnich latach w Polsce przedmiotem ożywionych dyskusji pozakademyckich, decyzji władz miejskich, przeobrażeń przestrzennych oraz ewoluujących praktyk społecznych. Ukazuje się również coraz więcej książek popularyzujących ten temat, przede wszystkim w perspektywie ustaleń nauk przyrodniczych¹.

Publikacja składa się z czterech działów: *Z historii i teorii problemu*, *Rozpoznania*, *Analizy i interpretacje* oraz *Recenzje i omówienia*. Dział pierwszy zawiera przekłady kanonicznych już dla miejskich studiów nad zwierzętami i geografii zwierząt tekstów anglojęzycznych. Tłumaczenie tekstu Jennifer Wolch *Anima urbis* – autorstwa Justyny Włodarczyk, polskiej badaczki uznanej w środowisku międzynarodowym – przybliży polskiemu czytelnikowi nurt badań, jakim jest geografia zwierząt. Wolch przedstawia historię dziedziny oraz jej główne założenia, wskazując na możliwe kierunki rozwoju tego typu prac badawczych, które mogą się ogniskować wokół takich zagadnień jak: miejsca i przestrzenie zwierząt, zmiany praktyk miejskich związanych ze zwierzętami, negocjacje dotyczące obecności zwierząt w mieście, znaczenie urbanizacji, zarządzeń administracyjnych i aktywizmu lokalnego dla życia zwierząt.

Z kolei przekład artykułu Petera Atkinsa (z książki pod jego redakcją *Animal Cities. Beastly Urban Histories*) – autorstwa Justyny Schollenberger – stanowi przykład, jak można narzędzia miejskich studiów nad zwierzętami stosować w odniesieniu do materii historycznej. Jest to również jeden z kluczowych tekstów diagnozujących przemianę, jaka zaszła w dziewiętnastowiecznych miastach europejskich w stosunku do obecności w nich zwierząt. Atkins, przywołując liczne dokumenty i konteksty, opisuje procesy definiowania odzwierzęcego brudu i nieczystości oraz ich zwalczania poprzez budowę kanalizacji i usunięcie między innymi tak zwanych

zwierząt hodowlanych z miasta na przykładzie dziewiętnastowiecznego Londynu. Pozycja ta może uchodzić za klasyczną w historycznych studiach miejskich nad zwierzętami².

Należy podkreślić, że w odniesieniu do przykładów zarówno zagranicznych, jak i rodzimych – polskich – autorzy i autorki kolejnych studiów przypadku w dziale *Rozpoznania* oraz *Analizy i interpretacje* posługują się narzędziami przedstawionymi w pierwszej części tomu. Inspirując się pracami głównie anglojęzycznymi, wydobywają specyfikę lokalnych – krakowskich, lubelskich, warszawskich czy wileńskich – zjawisk miejskich związanych ze zwierzętami. Przedmiotem tych analiz są praktyki, regulacje prawne, instytucje, rozwiązania architektoniczne i urbanistyczne, a także dyskursy i wyobrażenia decydujące o tym, które zwierzęta współtworzą miasta i w jaki sposób, oraz kształtujące relacje i interakcje między ludzkimi i nie-ludzkimi aktorami życia miejskiego. Badacze i badaczki poświęcają więc uwagę poszczególnym gatunkom i ich konkretnym przedstawicielom zarówno jako cielesnym, czującym i nierzadko mającym sprawczość istotom, jak i jako figurom symbolicznym oraz dyskursywnym. W zebranych studiach powracają również pytania o definicje miejskości, przede wszystkim w euroamerykańskim kręgu kulturowym w ciągu ostatnich dwustu lat, a zwłaszcza o to, jak koncepcje i sposoby organizacji miast w kontekście relacji ludzko-zwierzęcych zmieniły się pod wpływem przemian modernizacyjnych zapoczątkowanych w Europie i Stanach Zjednoczonych w XIX wieku.

Aleksander Wójtowicz z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej ukazuje dzieje gawrona na ziemiach polskich – w tym w Lublinie i Wilnie – który do dziś znajduje się na granicy różnych kategorii służących do opisywania świata natury. W tym celu badacz analizuje zarówno literackie i językowe przykłady przywoływania tego ptaka, jak i historyczne pisma ornitologów polskich, w ciekawy sposób zestawiając dyskursywne i symboliczne losy gawrona z ewolucją jego zwyczajów gniazdowania. Podkreśla przy tym, jak ważne dla tej ptasiej populacji było i jest do dziś zwycięstwo idei higieniczno-estetycznych, które przesądziły o kształcie zmodernizowanych, nowoczesnych miast.

Stephanie Weismann z Uniwersytetu Wiedeńskiego w artykule *Odorogenne zwierzęta w międzywojennym Lublinie* bada, jak zwierzęta kształtowały sferę sensualną i afektywną miasta. Podążając za rozpoznaniem Petera Atkinsa dotyczącymi procesów przyczyniających się do rugowania zwierząt hodowlanych z miasta, sytuowanych po stronie tego, co wiejskie, analizuje dyskursy na temat nowoczesnego miasta w Europie Środkowo-Wschodniej na przykładzie Lublina w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. O miejscu koni w Krakowie przełomu XIX i XX wieku pisze z kolei Joanna Gellner z Muzeum Historycznego Krakowa. Autorka podkreśla ich ogromną rolę w modernizacji miasta i w szczegółach opisuje to, w jakich warunkach musiały w trakcie tych przemian pracować. Docieka, kto i dlaczego zainteresował się losem krakowskich koni, wskazując jeszcze na inną niż higienię siłę kształtującą nowoczesne miasta – towarzystwa opieki nad zwierzętami. Podobne zagadnienia na gruncie warszawskim w odniesieniu do koni oraz innych zwierząt hodowlanych podejmuje Karolina Wróbel-Bardzik, natomiast Anna Jaroszuk rekonstruuje interakcje między ludźmi i psami w przestrzeni publicznej Warszawy na przełomie XIX i XX wieku.

Michalina Augusiak śledzi dyskurs towarzyszący powstaniu i funkcjonowaniu nowoczesnego ogrodu zoologicznego w Warszawie w latach 20. XX wieku, wpisując te debaty w kontekst peryferyjnego usytuowania Polski na mapie dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych imperializmów, cywilizacyjnych tęsknot i kolonialnych kompleksów, ale również rywalizacji pomiędzy zaborcami. O współczesnym stosunku do obecności psów w przestrzeni miast amerykańskich, brytyjskich i polskich na przykładzie parków dla tych zwierząt pisze zaś Justyna Włodarczyk. W swoim studium porównawczym badaczka pokazuje, jak organizacja psich parków może odzwierciedlać inne, na przykład klasowe, napięcia społeczne. Z kolei Karolina Wróbel-Bardzik w tekście poświęconym bombardowanej Warszawie w czasie II wojny światowej przygląda się temu, jak stan wyjątkowy wpływał na relacje ludzi i zwierząt oraz kondycję tych ostatnich.

W prezentowanym tomie zebrano możliwie jak najwięcej odniesień do badań prowadzonych w dziedzinach miejskich studiów nad zwierzętami i geografii zwierząt w innych krajach. Do rozszerzenia wiedzy o tych nurtach badawczych przyczynią się niewątpliwie recenzje autorstwa Sary Herczyńskiej, Justyny Schollenberger oraz Zofii Jakubowicz-Prokop zamieszczone w ostatnim dziale publikacji. Teksty te przedstawiają trzy różne konteksty oraz ośrodki

badawcze (w Kanadzie, Szwecji oraz Stanach Zjednoczonych – w Seattle), w bardzo niewielkim stopniu znane w Polsce. Tym ciekawsza wydaje się podjęta przez Justynę Schollenberger próba odniesienia pytań stawianych przez Torę Holmberg w książce *Urban Animals. Crowding in Zoo-cities* do warunków polskich. Autorka recenzji wskazuje również na paradoksalny brak odwołań w książce do zwierzęcego punktu widzenia, co – wbrew szlachetnym, nieantropocentrycznym intencjom badaczki – prowadzi do ich nieobecności czy uprzedmiotowienia.

Na uwagę zasługuje także to, że kontekst wykraczający poza euroamerykański krąg kulturowy staje się przedmiotem analizy w ramach przedstawianych studiów przypadku. Zadania takiego podejmuje się Monika Żółkoś z Uniwersytetu Gdańskiego w artykule *Owad i metropolia. Walki świerszczy w obserwacji uczestniczącej Hugh Rafflesa*. Badaczka, opisując widowiska i walki z udziałem zwierząt w Chinach, ukazuje względność kulturowych klasyfikacji świata zwierzęcego. Owady w mieście stały się również przedmiotem zainteresowania Igora Piotrowskiego w tekście *Osy zaraz po wojnie* traktującym o sposobach konceptualizacji ludzkiego doświadczenia owadów wyrażonych w tekstach różnych rodzajów i gatunków (głównie na przykładzie Warszawy wieków XIX, XX i XXI).

Autorki i autorzy w odmienny sposób opowiadają o interakcjach międzygatunkowych w miastach, ale każdorazowo odsyłają do konkretnych zjawisk kulturowych. Nie tyle dokonują radykalnego przededefiniowania relacji ludzko-zwierzęcych, ile ukazują wzajemne zależności, złożoność oraz dynamikę ich przemian w przestrzeniach miejskich. W publikacji z jednej strony istotne jest odniesienie do różnorodnych kontekstów kulturowych, z drugiej – wydobywanie lokalnej specyfiki przedstawianych zjawisk oraz jak najszersza prezentacja polskiej perspektywy uwzględniającej różne ośrodki miejskie. Mamy nadzieję, że tom przyczyni się do poszerzenia wiedzy na temat historycznej i współczesnej obecności zwierząt w miastach oraz relacji ludzko-zwierzęcych w tego typu przestrzeniach, a także teorii łączących badania miejskie i studia nad zwierzętami. Publikacja stanowić może również inspirację do namysłu nad kształtem stosunków między ludźmi i zwierzętami w miastach przyszłości oraz nad sposobami ich organizowania, zwłaszcza w kontekście dziedzictwa dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych ruchów modernizacyjnych.

PRZYPISY

¹ Zob. m.in. M. Schilthuizen, *Ewolucja w miejskiej dżungli*, przeł. J. Wołk-Łaniewski, Łódź 2019; N. Johnson, *Sekrety roślin i zwierząt w miejskiej dżungli*, przeł. K. Markiewicz, Białystok 2017; A. Szaraniec, *Warszawa dzika*, Warszawa 2019.

² W dziedzinie historycznych studiów miejskich nad zwierzętami równie ważną pozycją, która ukazała się niedawno, jest: C. Wischermann, A. Steinbrecher, P. Howell (red.), *Animal History in the Modern City. Exploring Liminality*, London 2018.